

29 januari 1971

JAN MET DE PET EN DE WIJZEN

Goedenavond, vrienden.

Zoals altijd wijs ik u er ook deze avond op, dat wij, sprekers van deze groep, niet alwetend of onfeilbaar zijn. Mede daarom verzoeken wij u zelfstandig na te denken, u een eigen mening te vormen over alles wat ter sprake zal worden gebracht. Natuurlijk hopen wij dat u, zo u tot een conclusie komt, ook in overeenstemming hiermede zult handelen.

Ons onderwerp van heden is van meer actuele aard en kreeg van mij als titel:

JAN MET DE PET EN DE WIJZEN

Jan met de pet is de volkse figuur, als het ware het schaap in de wolvenhorde der mensheid. Hij wordt gevoerd, geleid, gebruikt, misbruikt, gericht door vele mensen, die het buitengewoon goed menen te weten: de wijzen. Maar of die wijzen nu wel werkelijk wijs zijn is een kwestie waarover je alleen schijnt te mogen debatteren, wanneer je niet meer Jan met de pet bent. Aannemende dat hier geen uitgesproken petdragers zitten, zou ik gaarne met u van mening wisselen over het verschil tussen theorie en praktijk, tussen het leven dat de wijzen begeerlijk achten en het leven, dat de gewone mens voert.

Laat mij allereerst eens uitgaan van de economie als voorbeeld. De economie is een systeem. Dit systeem zou geheel hanteerbaar en betrouwbaar zijn, wanneer er maar geen menselijke factoren in het spel zouden zijn. Helaas past men dit systeem ook toe op een wereld, waarin de menselijke factor - zoal niet dominant - toch altijd zeer belangrijk en zeer onrustig is. Het totale verloop van de werkelijke economische tendenzen kan alleen beredeneerd worden vanuit een werkelijke kennis van het psychologische klimaat, waarin alle factoren werkzaam zijn. Anders gezegd: een econoom, die niets weet van sociologie en niets van massapsychologie, is slechts een mens, die zichzelf bedriegt in zijn eerlijk streven naar het tevoren zien en registreren van de economische verhoudingen.

De gewone mens denkt namelijk niet, zoals de economen en andere wijzen, in totale termen. Jan redeneert niet: ik krijg een werkelijk loon, dat zo en zo groot is, maar waarvan zoveel gelden worden afgetrokken voor aow, aww, azv enzovoorts, enzovoorts, waarvoor ik, nu of later, allerhande rechten en mogelijkheden krijg. Hij zegt eenvoudig: zoveel krijg ik in mijn handen. Voor hem telt alleen het bedrag, dat hij werkelijk in zijn handen krijgt. U kunt nu wel beweren met de cijfers in de hand, dat hij f 10.000 - verdient, maar wanneer hij f 5000 - in handen krijgt, zal hij zeggen, ik krijg slechts dit, en dat is voor mij niet genoeg om van te kunnen leven. Je kunt hem dan niet werkelijk aan het verstand brengen dat hij f 10.000 - verdient en dat zijn eisen omtrent levenspeil te hoog zouden zijn. Zo kun je hem niet duidelijk maken dat elke loonsverhoging die hij krijgt, moet voeren tot een verhogen van prijzen, zolang hij op grond daarvan meent te zien dat de verhogingen van inkomen voor directeuren enzovoorts hierdoor hoger worden dan de paar procenten, die hij heeft gekregen. Misschien is Jan met de pet wel een beetje dom. Hij heeft nog niet geleerd dat aantal en koopkracht niet hetzelfde zijn. Kinderlijk geeft hij de voorkeur aan honderd gulden boven één gulden, ook wanneer men hem duidelijk probeert te maken, dat hij voor die ene gulden dan net zoveel of zelfs meer zou kunnen kopen als nu voor f 100 - .

Bewust of onbewust houdt men hiermede rekening en de gehele ontwikkeling van de economie, zoals men die nu kan zien, is gebaseerd op deze eigenschap van onze Jan. Jan heeft vooral de behoefte zelfs van elke economische ontwikkeling beter te worden en kan maar niet begrijpen dat hij zijn eisen zou moeten matigen terwijl er steeds meer millionairs worden geregistreerd. Hij redeneert: wanneer dit het geval is, bewijst dit voor mij dat, ondanks alle verhogingen van loon die ik krijg, van mij misbruik wordt gemaakt. En dan komen er moeilijkheden.

Er zijn meer van die psychologische punten, waarbij men eens stil zou moeten blijven staan. Wanneer een regering zich gedraagt als iemand, die alles kan schenken, is het bijvoorbeeld voor eenvoudige mensen doodgewoon, dat steeds meer onderdanen om steeds meer geschenken vragen. Indien men eens na zou gaan hoeveel gelden er in uw land in feite worden geschonken door het gezag voor allerhande experimenten, verenigingen enzovoorts, waarvan Jan zelf geen door hem erkend voordeel heeft, zal hij trachten voor zijn eigen belangen eveneens een bijdrage te krijgen. De situatie die zo ontstaat, is volgens mij dwaas. Maar Jan ziet het zo niet en is niet bereid daarvoor ook iets meer te betalen. Hij houdt nu eenmaal geen rekening met belastingen, maar alleen met hetgeen hij werkelijk in handen krijgt. Hij weet natuurlijk wel ergens dat er belastingen worden geheven van hem en dat hieruit veel betaald moet worden. Maar zijn reactie zal steeds weer zijn: ik wil genoeg verdienen om te leven zoals ik wil. En wanneer ik dit niet krijg, wanneer men mij iets afneemt, ga ik eenvoudig staken tot ik meer krijg en weer redelijk tevreden kan zijn. Gaan de belastingen omhoog, dan gaan dus ook als vanzelf de lonen omhoog.

De enigen die bij een dergelijk schijnwelvaartsproces tussen de wal en het schip plegen te vallen, zijn degenen, die om de een of andere reden geen mogelijkheid hebben hun wensen door staking of andere middelen van afpersing te verwezenlijken. Dit is slechts een van vele voorbeelden, die ik u kan geven. Jan heeft een eigen logica. Wanneer de staat een bestedingsbeperking instelt voor de burgers, maar gelijktijdig voortgaat met het volvoeren van prestige-objecten, denkt hij: Zijn jullie nu een haartje beduvelde? Ik moet het met minder gaan doen, terwijl jullie voortgaan met het inrichten van grote legeroefenterreinen en vele gebouwen beginnen te maken waar niemand iets aan heeft. De wijze kan aanvoeren, dat die projecten om allerlei redenen moeten worden voortgezet, maar Jan heeft lak aan dergelijke argumenten. En eerlijk gezegd vind ik zijn reactie meer dan begrijpelijk.

De psychologie van Jan met de Pet en daarmee de reactie van de massa wordt grotendeels bepaald door het milieu waarin hij leeft. Deskundigen zouden er misschien over kunnen strijden: is er eerst een wijziging in het milieu of is er eerst een verandering in de reacties van Jan met de pet? Volgens mij kan men er veilig van uitgaan dat elke verandering in het milieu een verandering in de reacties van de massa tot stand brengt. Dat wij hierbij mede te maken hebben met andere invloeden, en periodieke tendenzen die wij hier invloeden plegen te noemen, is waar. Maar ik meen niet dat dezen zonder meer bepalend zijn. Om enkele voorbeelden te geven:

In de riddertijd waren steden langzaam geworden tot plaatsen, die zich rechten wisten te kopen, zodat daarin mensen op eigen wijze en volgens eigen recht konden leven. Er ontstond een niet aan heersers gebonden vakmanschap en een trots hierop, wat voerde tot een besef van eigen waarde. De mentaliteit van de poorters veranderde. Ook wanneer er geen buskruit zou zijn uitgevonden, waardoor kastelen gemakkelijker konden worden veroverd, zouden de ridders hun gezag volgens mij na enige tijd, hoe dan ook, verloren hebben. Er was eenvoudig een verandering aan de gang.

Sprekende over de Franse revolutie stelt men dat het de encyclopedisten zijn geweest en de uit hun werken voortkomende clubs der Jacobijnen, die voor de gebeurtenissen aansprakelijk waren. Juist is dit volgens mij niet geheel. Het volgende is voor mij eerder de oorzaak: de adel, die in de maatschappij van toen een paternalistische functie had, trok zich meer en meer van de gewone mensen terug. Men verbleef lange tijd aan het hof en wijdde zich aan eigen vermaken. Men zag het volk niet meer als een verantwoordelijkheid, maar als een minderwaardige massa, die de gewenste vermaken eenvoudig had te bekostigen.

De band tussen heer en volk ging steeds meer te loor. De geestelijkheid die de vaderlijke zorgen had kunnen overnemen, droeg het hare aan de vervreemding bij door zich geheel op de adel te blijven richten - waarbij dient te worden aangetekend, dat hogere geestelijken zelf van adellijke afkomst plachten te zijn. Door de vervreemding van het gezag werden de mensen steeds meer naar elkaar toegedreven. De landheer die vroeger geschillen placht te beslechten, deed het niet meer of zeer willekeurig; men geraakte er aan gewoon dergelijke dingen zelf op te knappen en zo over rechten enzovoorts na te denken. Zo ontstond een mentaliteit, die zich steeds meer verzette tegen de excessen in gedrag en gezagsuitoefening door de hogere standen. Het is een bekend feit dat degenen die het langst hun meesters en de koning trouw bleven, in afgelegen gebieden zaten, streken, die bovendien meestal arm waren. Dit is begrijpelijk: een verblijf aan het hof was kostbaar, zodat bijvoorbeeld vanuit de Vendée maar weinig edelen langere tijd aan het hof plachten te verkeren. Ook in Normandië en vooral in Bretagne bestonden soortgelijke toestanden. De edelen bleven hier meer in contact met hun onderdanen. Het gevolg was dat de opstand hier veel later kwam en de adel hier meer dan elders, ook tijdens het revolutionaire bewind, kon rekenen op hulp van de eenvoudige burgers.

Op soortgelijke wijze zou men de toestanden in deze dagen kunnen bezien. Ook nu is een toenemende vervreemding tussen gezag en burgers te constateren. De regeerders zien zichzelf als wijzen – niet altijd terecht, dat geef ik graag toe. Het gezag heeft zich langzaam maar zeker losgemaakt van een beantwoorden van een werkelijk behoefte-element bij de burger. Het is niet meer een reguleren van de bestaande sociale ontwikkelingen en normen, maar gedraagt zich meer en meer als een van bovenaf de massa en haar ontwikkeling forcerende kracht die tracht Jan met de Pet aan zijn wezen vreemde sociale en andere normen op te leggen. Het resultaat is dat de agent, die eens dievenvanger was, maar tevens de raadsman van de buurt waarin hij placht te werken, nu langzaam maar zeker in de positie van machtswellusteling werd gedrongen. Hij is dit waarschijnlijk wel niet, maar vanuit zijn taak ziet hij de openbare orde als iets, dat zo belangrijk is geworden, dat je daaraan alles zonder meer dient op te offeren. Deze zienswijze komt weer voort uit de structuur waarbinnen hij functioneert.

In deze dagen beschouwt men de drop-outs, de mensen, die er eenvoudig genoeg van hebben en niet meer mee willen doen, als iets bijzonders. In de oude maatschappij hadden dergelijke mensen echter de mogelijkheid, binnen het kader van de gemeenschap, een eigen leven te voeren. Er is een tijd geweest dat gezellen en studenten desnoods de halve wereld door zwierven, onderweg hun beroep uitoefenende of lerende zoals het hen uitkwam. Een dergelijke vrijheid, een kans, zo volgens eigen inzichten te leven en zo een aanpassing aan de maatschappij te vinden, is er niet meer, daar het leven van de eenling steeds meer van bovenaf wordt gereguleerd. Grenzen zijn potdicht gegaan om de belangen van bepaalde groepen voor anderen te beschermen. Er zijn politieke stelsels ontstaan, die niets meer te maken hebben met de machtsdrift van de een of andere vorst, maar eerder het gevolg zijn van de wanhopige pogingen, die niet geheel capabele mensen doen om de macht in handen te houden.

En als u dit bezieet, zal het u ook duidelijk worden, waarom economen het in deze dagen vaak zo bijzonder moeilijk hebben: zij hebben niet alleen te maken met vragen als de verhoudingen tussen vraag en aanbod, rentabiliteit, werken met bedrijven op het juiste punt van de gauzsche kromme, enzovoorts. Men heeft niet alleen te maken met het mechanisme van de handel en dergelijke dingen, maar wordt voortdurend ook betrokken in de tegenstelling, die bestaat tussen de machtsstructuur enerzijds en aan de andere kant de feitelijke verbruiksbehoefte en het productievermogen van groepen. Deze dingen zijn vaak zeer moeilijk en dan nog slechts door in feite met het belang van de gemeenschap strijdige maatregelen enigszins met elkander in overeenstemming te brengen binnen de bestaande systemen. Dergelijke dingen worden tot grote problemen, die op hun beurt ertoe bijdragen, dat steeds meer mensen elkander steeds minder begrijpen.

Of kijk eens naar een leger. Afgezien van de vraag of een leger wel dan niet noodzakelijk is, zult u met mij eens zijn, dat een leger alleen goed kan functioneren, wanneer de soldaten overtuigd zijn van de zinrijkheid van hetgeen zij doen. Is dit niet meer het geval, dan ziet men opeens binnen de legers eigenaardige verschijnselen optreden. De soldaat heeft de neiging zichzelf als het ware zelfstandig te maken. In de tijd van Wallenstein is er een periode, waarin deze aanvoerder probeert tot overeenstemming te komen met de legers van de invaller, vorst Gustaaf Adolf. Kennelijk kregen vele van zijn soldaten er genoeg van gehoorzaam te zijn. Het gevolg was dat plunderende benden, maraudeure genaamd, het gehele land brandschatten. Een officier die in die dagen niet op tijd betaalde, maar wel bevelen wilde geven, had grote kans dat hij snel sneuvelde, al was dat dan niet op het veld van eer, maar eerder in een achterbuurtje of zo.

Denk niet, dat ik hier zinloos de oude geschiedenis aanhaal. Ik spreek hier van een mentaliteitsverandering, een symptoom, dat men ook in uw dagen kan waarnemen, onder andere in Zuid Oost Azië. In mindere mate, maar toch volgens mij vergelijkbaar, zien wij een verandering van houding en mentaliteit optreden in vele kampen, waar mensen voor soldateske taken worden getraind. De samenhang is weg, het besef van zinrijkheid bestaat niet meer. En waar dit besef ontbreekt, wordt een leger kennelijk een wapen, dat zich tegen zijn beheersers keert. De enige landen, waar het leger nog inhoud en betekenis schijnt te hebben, zijn de landen, waarin het behoren tot het leger gelijktijdig betekent dat men behoort tot een uitzonderlijke stand met vele voorrechten. Waar dit niet het geval is, zien wij ook nu in alle legers steeds meer moeilijkheden rijzen. Je kunt dergelijke verschijnselen natuurlijk theoretisch wegverklaren. Maar wie gelooft hem, wanneer de feiten anders schijnen te liggen? Wanneer zo iemand verklaart dat een leger noodzakelijk is, heeft hij misschien zelfs nog gelijk ook. Maar maak dat onder dergelijke omstandigheden Jan met de pet eens duidelijk?

De wijzen hebben veel kennis en een geheel eigen wijze van redeneren. Maar zij schijnen het vermogen verloren te hebben om steeds te beseffen, wie en wat zij in feite zijn. De burger denkt hierover vaak anders dan de zogenaamde wijze, zoals het volgende ware verhaal uit de 20-ger jaren kan verduidelijken. Een Fries, een zekere meneer Nauta, wenste een kamerlid te spreken. De man liet weten dat hij op het ogenblik geen tijd had voor een onderhoud, daar hij belangrijke zaken moest bestuderen. De heer Nauta werd erg boos en stormde, tot ontzetting van de secretaris, die diplomatiek de mededeling had overgebracht, het werkvertrek van de volksvertegenwoordiger binnen met de uitroep: "Wat is dat voor brutaliteit te beweren, dat je geen tijd hebt te spreken met je werkgever. Want ik heb u gekozen en betaal mijn deel van uw inkomen." Gezien als het optreden van een eenling doet dit wat vreemd en zelfs humoristisch aan. Maar toch had de heer N. gelijk: de representant van het volk was door dit volk gekozen, en ontving betaling hiervoor uit de middelen, die dit volk opbracht. Mij dunk dat hij dan ook tijd diende te hebben voor mensen uit dit volk of dit nu aangenaam was voor hem of niet.

Een dergelijke mentaliteit ten aanzien van gezagsdragers zien wij in deze dagen meer algemeen ontstaan. Men zegt nu niet meer onderdanig: "U weet het natuurlijk beter dan wij". Integendeel: men is eerder geneigd tot zo iemand te zeggen: "Maak mij eens duidelijk dat je iets nuttigs, iets verstandigs hebt gezegd en gedaan". Voor politieke leiders en dergelijke is een antwoord op deze eis vaak zeer moeilijk, zodat men zich zoekt te verschansen achter lege leuzen of technische gegevens, die niet begrepen worden door de gewone mensen en juist hierdoor bij hen een nog groter gevoel van futiliteit doen ontstaan wanneer hij bedenkt dat hij dan toch maar is overgeleverd aan deze zich in vaagheden hullende wijzen. Eigenlijk is het een fantastische ontwikkeling in deze dagen: de mens heeft zich, vooral in de zogenaamde westelijke staten, een klimaat geschapen, waarin het mensdom zelf, - ook vooral psychisch, - in feite niet normaal meer leven kan. De mens staat hier voor de keuze tussen een steeds verder gaande afstomping of verzet tegen het bestaande. Aangezien voor velen verzet te moeilijk is of volgens de nog geldende maatstaven niet erg rendabel, stompen de mensen meer en meer af en blijven versuffende en ontdaan van elke menselijkheid doorlopen in het kader van alle dag. Maar als het geld kost wordt het gedrag van de massa meestal anders. Denk eens aan het gedrag van de boeren in Frankrijk of aan bepaalde groepen in Nederland, die op het ogenblik zelfs druk bezig

zijn een rechtse terreurorganisatie op te bouwen, die zonedig de belangen met geweld kan verdedigen - al zegt men natuurlijk dat een dergelijk optreden alleen een verdedigen van de democratische normen betreft. Dit is een feit.

Wanneer je dit alles beziet, concludeer je uiteindelijk dat dit niet alleen maar een botsing van extremen betekent, maar feitelijk een totale splitsing inhoudt tussen degenen, die leiding zouden kunnen geven en degenen, die geleid zouden moeten worden. Er is geen begrip meer voor werkelijke samenwerking of verbondenheid. Men kan hier tegenover natuurlijk stellen dat toch ook veel kwaad uit de wereld van gisteren heden is uitgerooid. De sweatshops, de uitbuitersbedrijfjes bestaan inderdaad bijna niet meer. Maar aan de andere kant zijn ook de bedrijfjes teloorgegaan waarin de baas als een werkman werkte met de anderen, de bedrijfjes, waarin het personeel niet alleen naar de klok keek, maar vooral ook naar het bedrijf en de mogelijkheden en behoeften daarvan zag: zaken, waarin niet veel werd gesproken over geldelijke rechten en plichten, maar waarin men elkaar als automatisch hielp wanneer dit werkelijk nodig was... Hierin waren eens de arbeiders bereid voor iets minder te werken wanneer het slecht ging, terwijl de patroon zonder meer bereid was een wat ouder geworden werknemer tot het einde van zijn dagen te steunen en ook zonder verzekering of wettelijke verplichting het normaal vond iemand van zijn werknemers, die een ongeluk kreeg of ziek werd, tijdens diens moeilijke tijd bij te staan. Want dergelijke bedrijven zijn er ook geweest. Men heeft het een, het onrecht, weggenomen, maar daarmee ook het andere, de menselijke en goede kant van de arbeid. Men heeft getracht alle bedrijven zoveel mogelijk uit te breiden.

Nu kan dit economisch heel mooi zijn. Maar zoals men in een grote stad zijn naaste burens ternauwernood kent, - terwijl in een dorp iedereen iedereen kent, - zo is het ook in de steeds groter wordende bedrijven. Men heeft inderdaad nu vele bedrijven met honderden werknemers. Maar vaak kennen de mensen van de ene afdeling die van een andere afdeling niet meer. De arbeiders hebben geen werkelijke interesse meer in het eindproduct. Soms is men er nog wat trots op dat men bij een bekende firma werkt, maar niemand voelt zich nog werkelijk betrokken bij de belangen van de zaak. Begrijpelijk: de zaak is te groot geworden voor hen, zij kan niet meer worden overzien. Vandaar dat de werknemers niet meer vragen wat binnen en vanuit het bedrijf mogelijk is, maar uitgaan van het standpunt dat een dergelijke grote zaak maar heeft te beantwoorden aan hun eisen. In ruil voor een toegeven aan al hun verlangens is men dan nog wel bereid redelijk zijn best te doen, maar daarbij blijft het dan ook. In een dergelijke situatie bereikt men echter maar zelden het werkelijk bereikbare maximum aan rentabiliteit en geven de arbeiders maar zelden het uiterste van hun kunnen en geeft men niet werkelijk al zijn gedachten ook aan de behoeften en mogelijkheden van het bedrijf.

Waarmede ik over de werkelijke ontwikkeling in deze tijd al heel wat heb gezegd. Maar misschien meent u nu dat de groeiende kloof tussen Jan met de pet en de wijzen alleen in het Westen bestaat. Vergis u niet. In de jongere staten worden wij eveneens geconfronteerd met enorme maatschappelijke veranderingen. Het Westen heeft, met de beste bedoelingen, hier geheel nieuwe denkbeelden en technieken binnengebracht. Een betrekkelijk klein deel van deze volkeren weet deze dingen inderdaad te gebruiken, maar het merendeel van de bevolking kan er niet aan wennen, is zelfs vaak niet in staat de werkelijke betekenis van dergelijke denkbeelden en mogelijkheden te begrijpen. Men begrijpt bijvoorbeeld niet wat het nut is van iemand, die in een stad met zijn handen staat te zwaaien om duidelijk te maken wie vooruit mag gaan en wie stil moet blijven staan, zodat de dorpingen de verkeersagenten in het begin negeren. Je ziet zelf heus wel wat kan, zo menen zij, men gaat rustig huns weegs, tot zij door straffen worden gedwongen het voor hen onredelijke gezag van de verkeersregelaar te aanvaarden.

In de gehele staat ziet men dergelijke ontwikkelingen. Er ontstaat inderdaad een bovenlaag van wijzen, van regeerders, die zich aan westelijke methoden willen aanpassen. Zij worden door hun andere wijze van leven en denken van de meer eenvoudigen echter op den duur geïsoleerd en hebben op den duur dan ook geen begrip meer voor de wijze van leven en denken in dorpen en kleinere stamgemeenschappen. Het resultaat is steeds weer dat men de belangen en

denkbeelden van de onderlaag negeert, wat tot opstanden voert. Hoe dacht u dat de moeilijkheden in Vietnam, Cambodja, Laos, maar ook in India en Pakistan zijn ontstaan? Ik noem deze gebieden als voorbeeld, want ik zou vele landen meer kunnen noemen. Het antwoord op mijn vraag is eenvoudig. Ook in deze gebieden werd de westerse invloed zo sterk dat de band, die eens tussen de wijzeren en rijkere en de armeren en dommeren bestond, te niet werd gedaan. Het gevolg was, dat leiders en regeerders steeds meer gingen denken en handelen vanuit hun eigen leefwijze, hun eigen belangen. Hun technieken en de middelen van de gemeenschap werden steeds meer gericht op de belangen van deze groep en het tot stand brengen van de veranderingen die zij begeerlijk vond, terwijl met de inzichten, belangen en mogelijkheden van de massa steeds minder rekening werd gehouden.

In Nederland zijn meneer de Uil en anderen van dergelijke mentaliteit. Het 'schmelzert' (*naar Nederlands politicus R. Schmeltzer, noot red.*) je vaak in de mond, wanneer je de mooie plannen hoort, maar als je het resultaat beziet, smaakt het eerder bitter dan zoet. Want ook hier denkt en werkt men in feite, dit beseffende of niet, niet in de eerste plaats voor de werkelijke belangen van anderen, maar voor het waarmaken van eigen denkbeelden en het in stand houden van eigen macht en beschermen van eigen belangen. In landen met een minder westerse ontwikkeling en bevolking moesten de armeren en de eenvoudiger denkenden zich wel tot een grotere saamhorigheid opwerken om hun eigen belangen nog enigszins te verdedigen. Maar de westerlingen verbazen zich erover, dat in dergelijke gebieden zovele communes ontstaan, zovele mensen communisten schijnen te worden en met grote felheid vechten voor het terugwinnen van hun eigen rechten en eigen wijze van leven. Men beseft kennelijk niet, dat deze eenvoudiger mensen tot een dergelijke houding eenvoudig gedwongen worden, daar het hun enige mogelijkheid is, zich te onttrekken aan een gezag, dat zij niet meer kunnen begrijpen en aan machtshandhavingstechnieken, die niets meer met mensen, maar alles met het handhaven van bestaande machtsverhoudingen te maken heeft.

Ook in Rusland en China worstelt men met dergelijke problemen. In China is er op het ogenblik sprake van een felle strijd tussen de jongeren en de ouderen. De jongeren hebben geproefd van hun eigen macht tijdens de revolutie van de rode wachters. Zij kunnen niet geheel begrijpen waarom je iemand op het ene ogenblik moogt bekritisieren zoveel je wilt en het andere ogenblik stil zou moeten zijn. Zij menen dat je ook op dit ogenblik een gezaghebber zou moeten kunnen bekritisieren en doen het rustig, ondanks alle verboden. Tijdens hun revolutie hebben zij geleerd dat je iemand, die niet luisteren wil, eenvoudig met een schandbord rond de nek door de stad leidt en, wanneer dit niet gaat of te moeilijk wordt, hem eenvoudig een pak ransel geeft. Schandblokken zijn, gezien het optreden van de openbare macht, enigszins out. Dus zijn ranselpartijen in.

In Rusland ligt de zaak weer anders. Men heeft hier een zeer goed georganiseerd machtsapparaat opgebouwd, dat ook een zeer goed werkende terreurorganisatie achter zich heeft staan. Maar de gewone mensen begrijpen er niet veel meer van en voelen er ook niet zoveel meer voor. De tijd dat hun regeerders arbeiders waren of mensen die zich als zodanig gedroegen, is al lang voorbij. De dragers van de macht zijn bureaucraten en technocraten geworden, die op een wat oligarchische wijze neerzien op het gepeupel, dat zij dan wel willen verder geleiden. En de gewone mensen beginnen deze houding als hinderlijk en onjuist te gevoelen. Men heeft steeds meer het gevoel dat men met de regering eigenlijk niets te maken heeft, dan door de orde die zij, tegen de wens van de burger in vaak, de gemeenschap oplegt. Kentekenend is dat het aantal aanmeldingen voor de partij in deze dagen langzaam maar zeker minder worden. De jeugdbewegingen in Rusland lopen goed. Dat is ook te begrijpen, want iemand, die lid is van een jeugdbeweging, heeft in Rusland allerhande voordelen. Wanneer de jongeren beginnen te werken, worden velen van hen, wanneer dit mogelijk is, partijlid. Maar in negen van de tien gevallen blijven zij dit niet al te lang, zeker niet actief. In de stellingen en pretenties van de partij blijken slechts weinigen werkelijk interesse te hebben. En wanneer zij mogelijk al partijlid blijven, zijn zij dit vaak op dezelfde wijze waarop de doorsnee Nederlander

christen is: men wil nog wel zo nu en dan een vergadering bezoeken en is bereid de passende woorden te spreken, maar voor de rest moet het niet te lastig worden.

Mogelijk vindt u dit alles maar een vreemd betoog. Maar realiseer u alstublieft wel dat we in uw wereld op het ogenblik te maken hebben met een milieu dat zo sterk verandert, dat de mentaliteit van de massa verandert. Hierdoor ontstaat een steeds groeiende kloof tussen de wijzen, de regeerders en hun machtsstructuren, de geestelijke leiders ook en de gewone mensen. Want bij werkelijke zaken van belang komt Jan met de pet eenvoudig niet meer aan bod. Hij kan zich dan mogelijk in uw dagen een hoed permitteren, maar in mentaal en emotioneel opzicht is hij niet veel veranderd. De massa kan slechts langzaam mentaal rijpen. Bij elk versneld rijpingsproces krijgen wij te maken met het uitvallen van een betrekkelijk groot percentage in de massa, wat dan als een vorm van zelfverdediging een reactie gaat vormen. Het is duidelijk dat het huidige klimaat sociaal op het ogenblik enerzijds een zeer snelle ook intellectuele vooruitgang met zich brengt, maar dat aan de andere kant het aantal dropouts steeds toeneemt. Wat weer betekent dat er alle kans is op een toenemend optreden van een onredelijk reagerende reactie. De reactie van de dropouts zal altijd weer gericht zijn op een in feite als een soort afgod vereerd gezag, dat alle garanties voor menselijk leven en welzijn dient over te nemen aan de ene kant, en aan de andere kant een vorm van absolute macht dient te hebben, waardoor eenieder hieraan onderworpen kan worden. Men noemt deze mentaliteit wel eens fascisme.

Dit fascisme zien wij overal op het ogenblik. U moet niet denken dat dit alleen een kwestie is van naamgeving. Het is eenvoudig de term die dit begrip en deze mentaliteit het beste omschrijft in de huidige taal. In Nederland steekt het fascisme in deze dagen weer aardig de kop op en in West-Duitsland gebeurt al precies hetzelfde. Maar ook in Oost-Duitsland zien wij hetzelfde, al heet het daar waarschijnlijk eerder een rechtlijnig partijgetrouw zijn. In Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten zien wij door schijnbaar andere omstandigheden dezelfde reactie ontstaan. Want fascistten zijn mensen, die bewust of onbewust een gezag vragen, waaraan zij zich kunnen onderwerpen om op deze wijze de rang, de status te verkrijgen, die zij voor zich zonder het behoren tot een groep nooit zouden kunnen verwerven. Het is niet voor niets dat al dergelijke bewegingen in de eerste plaats een beroep schijnen te doen op degenen, die in feite onzeker of zelfs minderwaardig zijn.

In de kerken van heden ziet men soortgelijke ontwikkelingen. Wanneer dergelijke instellingen tegen de mensen zeggen: wij menen te weten hoe je God kunt vinden, werk met ons samen, - opdat steeds meer mensen die mogelijkheid zouden vinden, - zo klinkt dit redelijk. Er is dan sprake van een samenwerking. Maar juist in de kerken zijn er vele mensen, die qua geloof zeer weinig betekenen, ook al zijn zij misschien zeer groot in kennis. Deze mensen zijn degenen die menen: Zelf denken en werken naar eigen inzichten kan niet, er moet een absolute orde zijn. Allen die niet gehoorzamen, die niet met ons meedoen, dienen verdoemd te worden. Verdoemen, neerschieten, waar ligt eigenlijk het verschil? In het ene geval is er sprake van een geestelijke executie, in het andere geval van een lichamelijke. Nu heeft men natuurlijk wel meer kans een geestelijke executie te overleven dan een lichamelijke, daar de projectielen van zelfrechtvaardiging, die de godsdiensten tegen muiters plegen te gebruiken, het Ik niet zo fataal plegen te beroeren als de lood-staalmantel projectielen, die een rol plegen te spelen bij meer stoffelijke executies.

Ik ben er echter zeker van dat juist in deze tijd en door het nu zo snel veranderende milieu en het hierdoor ook snel veranderende psychologische klimaat in de massa ertoe voeren, dat steeds grotere aantallen mensen de veranderingen niet bij kunnen houden, zodat juist deze mensen - gedreven door het gevoel niet meer mee te kunnen komen - zullen gaan behoren tot groepen, die ten koste van alles een gezag wensen te hebben en wel een vorm van gezag, waaraan juist zij een nieuwe belangrijkheid en waarde menen te kunnen ontleenen.

Je kunt natuurlijk alles heel mooi plannen en sociologisch alle ontwikkelingen goed overzien, maar daarmee kun je dergelijke tendenzen nog niet uitschakelen. Wat betekent dat je ook de terreuracties niet kunt voorkomen of uitschakelen, waarmee dergelijke groepen macht zoeken en later proberen hun macht te behouden. In Nederland is dat alles niet zo erg. Daar is het tot nu toe gebeven bij een vrijwillige marinedemonstratie rond het geslachtsorgaan van Amsterdam. In andere landen neemt het geweld reeds nu fatalere vormen aan. Maar meent u dat het hierbij, zelfs in uw eigen land, zo zal blijven? Realiseer u dan dat politieke moorden enzovoorts op het ogenblik in vele landen, evenals ontvoeringen, aan de orde van de dag zijn. Dergelijke methoden zijn in wezen fascistisch, ook wanneer de groep die verantwoordelijk is zich anders noemt en zegt geheel andere idealen aan te hangen. Velen noemen zich zelfs communisten.

Nu wil ik eenieder die zoekt te komen tot een zo groot mogelijke samenwerking en eenheid met anderen, graag beschouwen als een werkelijke representant van het communisme, niet van het Marxisme, dat is weer iets anders. Het met anderen samen iets doen, al dan niet volgens de geldende wetten, wil ik beschouwen als een juiste en sociaal verantwoorde oplossing. Maar op het ogenblik dat je grijpt naar terreurmiddelen, geef je daarmee reeds toe dat je op elk redelijk en emotioneel vlak binnen de gemeenschap in feite machteloos bent. Vaak beschouwt men dergelijke acties als in de eerste plaats demonstratief. Maar dergelijke acties hebben de neiging een overschrijden van alle grenzen van redelijkheid te veroorzaken. Denk in dit verband eens aan de wijze van optreden van de tupamaros en bepaalde groepen in bijvoorbeeld Brazilië. Bij de tupamaros is bijvoorbeeld het ellendige, dat deze stadsguerilleros vergeten hebben waar zij begonnen zijn. Hun begin was gebaseerd op Robin Hoodmethoden, die eigenlijk eerder een pesten van het bestuur betekenden, dan een werkelijk opstand maken. Zij zijn begonnen met een zekere humor, scheve situaties langs niet wettelijk aanvaarde wegen recht te trekken. Maar zij namen geen genoegen met het weinige dat zij op deze wijze konden doen. Zij wilden sneller en meer bereiken. Zij begonnen banken te beroven en mensen te doden om die berovingen mogelijk te maken. Hierdoor werden zij steeds meer gedrongen in de richting van geweld en kwamen ertoe zich van een sociaal bewogen groep om te zetten in een feitelijke terreurgroep, die niet meer kan beseffen dat bepaalde middelen erger zijn dan de kwaal. Ik zou niet durven beweren dat hun stellingen onjuist zijn, maar hun methoden deugen toch niet.

Vraag u zich eens af of iemand, die dergelijke methoden is gaan gebruiken, zijn praktijken zal staken op het ogenblik dat het volk wel gelukkig is, maar hijzelf niet aan de macht is gekomen en zijn stellingen niet geheel vervuld zal zien. Ik vrees dat dergelijke mensen met dezelfde vorm van terreur zullen trachten de mensen, gelukkig of niet, te dwingen tot een algehele aanvaarding van hun standpunt. In vele gevallen vervreemden dergelijke mensen - ondanks hun goede, bedoelingen - zover van de werkelijkheid dat zij, wat er ook gebeurt, met hun praktijken voort blijven gaan, omdat dezen voor hen de enig denkbare wijze van leven zijn geworden. Ook hiervan zien wij altijd en overal weer voorbeelden.

Met deze gevaren dient men in uw dagen toch volgens mij wel rekening te houden. De wijzen weten het alles wel mooi te zeggen, hun plannen zijn ontstellend knap bedacht, hun berekeningen zijn onvoorstelbaar juist, desnoods berekend tot op 999 plaatsen achter de komma. Maar zij hebben geen begrip meer voor het wezen en de werkelijke behoeften van de mensen. Dit wettigt voor mij de conclusie dat elke wijze een dwaas is op het ogenblik dat hij niet in staat is zijn wijsheid over te dragen aan degenen die hij aan zijn inzichten wil onderwerpen. Een socioloog, die alleen in abstracte termen over sociale ontwikkelingen weet te spreken, is niets waard. Een socioloog, die aanvoelt wat er werkelijk leeft in en onder de mensen en op grond daarvan wenselijkheden bepaalt en de mensen duidelijk weet te maken waarom hij dergelijke ontwikkelingen als wenselijk beschouwt, is iemand die een sociale taak ook metterdaad kan vervullen. Vele sociale werkers van deze dagen doen mij denken aan de helpers bij een bokswedstrijd: zij vertroetelen de slachtoffers van het gezag tijdens rustperiodes, maar al heel snel verwijderden zij zich op het bevel "helpers uit de ring", waarop een volgende ronde

in de ongelijke strijd begint. Want degene die tegen het canvas gaat is altijd weer Jan, ook al heeft hij zijn pet misschien afgezet vanwege de strijd.

Op sociaal vlak kun je nooit uitgaan van deskundigheid alleen. Er moet altijd iets meer zijn: er dient ook begrip aanwezig te zijn. Het is mooi uit te gaan van democratische, marxistische, leninistische, maoïstische of andere stellingen en termen. Maar die dingen betekenen niets, tenzij zij ook tot leven kunnen komen in de mensen: je zult ze aan de mensen duidelijk moeten kunnen maken.

Een van de grote problemen van deze tijd is wel dat de meeste mensen eenvoudig de kans niet meer krijgen te begrijpen wat er nu werkelijk aan de hand is. De massa begrijpt eenvoudig niet meer wat er in haar naam gebeurt. O zeker, de doorsnee Nederlander weet wel dat Luns weer eens iets in het buitenland heeft besproken. Maar het wat, het hoe en waarom, weet men niet. Men mag het voor de heersers niet eens werkelijk weten. Hierdoor is het enige wat Luns den volke heeft kunnen tonen het feit dat hij toch wel een zeer joviale minister van buitenlandse zaken is en binnenkort ook geweest zal zijn. Ook voor anderen geldt hetzelfde. Een Witteveen e.c. kunnen misschien wel mooi spreken, maar kunnen zij het volk ook werkelijk duidelijk maken, waarop hun betoog neerkomt? Kunnen zij duidelijk maken wie voor de kosten van bepaalde zaken in welke mate opdraait? Het is natuurlijk mooi te stellen: wij moeten onze bijdragen verhogen voor, vul zelf maar in. Eerlijker en duidelijker zou het zijn wanneer men zou stellen: wij moeten van alle burgers in ons land deze offers vragen om dat mogelijk te maken. Eerst dan zou de massa begrijpen, wat er werkelijk aan de hand is en de resultaten kunnen afwegen tegen de bereikte resultaten. Er zou dan ook voor de burger een zekere controle mogelijk zijn over de middelen, die hij uiteindelijk op moet brengen.

Van een dergelijke controlemogelijkheid is op het ogenblik geen sprake. Ook niet voor de wijzen, daar zij geen inzicht hebben in de motieven en reacties bij de mensen en zo wel de kosten kunnen overzien, maar niet het werkelijke nut. Jan met de pet kan al evenmin de zaken overzien, daar hij niet tijdig begrijpt wat de wijzen wel beogen wanneer zij offers van hem vragen of hem voortdurend van links naar rechts en terug trachten te schuiven. Het enige middel dat de massa blijft, is het protest. En dit heeft de meeste kans begrepen te worden, wanneer men met een zekere humor te werk gaat. Indien je wilt protesteren tegen de huidige politieke toestanden in het land, zo kan men dit bijvoorbeeld nog het beste doen door toch te stemmen. Wanneer men zegt: ik stem niet, worden de groten, die aansprakelijk mogen worden gesteld voor de meeste wantoestanden, er uiteindelijk alleen maar machtiger en beter van. Maar laat nu eens eenieder gewoon voor de partij stemmen die hij altijd stemde met dit verschil, dat hij het laatste vakje op de lijst als voorkeursstem aangeeft. Wanneer degenen, die nu op een 'zekere' verkiesbare plaats staan, hierdoor opeens hun 40 mille, hun directe invloed en emolumenten moeten afstaan aan hun 'minderen', gaan zij misschien over de kiezers enigszins anders denken. En daarmee ook over de belangrijkheid van hun lievelingstheorieën en technieken. Want op deze wijze kan men de huidige parlementariërs duidelijk maken dat de politieke onlust van het volk ook tegen hen persoonlijk is gericht.

Men spreekt graag over politieke onrust in uw land. In feite is er niet zozeer sprake van een werkelijke politieke onrust dan wel van een overvloed aan politiek gedaas. Soms heb je het gevoel dat de politieke leiders weinig anders doen dan elkaar duidelijk maken hoe goed zij alles wel weten en bedoelen, zonder ooit tot werkelijke resultaten van belang te komen, zonder zelfs maar de kans te zien hetzelfde tegenover buitenstaanders duidelijk te zeggen. De enige die dit kennelijk nog wel kan in Nederland, is een demagoog, een zekere Meis.

Misschien vraagt u zich af waarom ik mij als geest op het ogenblik voornamelijk met politiek en zo bezighoud. Maar ik houd mij niet bezig met de politiek, maar eerder met een mentaliteit. De uiting van die mentaliteit betekent een proces waarbij de gehele psychische toestand van alle mensen gemoeid is. Dit is een proces, dat gaat tot in het diepste van de mens, dat associaties aanspreekt, waarvan hij zelf niet eens beseft dat hij ze heeft. Dat betekent dat emoties worden

gewekt, die helemaal niet in verband staan met de ogenblikkelijke feiten, maar hem toch door de situatie worden ingegeven. Het betekent dat de mens belevingen doormaakt op een zodanig verdraaide wijze, dat hij hiervan, na te zijn overgegaan naar de werelden van de geest, maar heel weinig plezier van zal hebben. Daarom is ook dit wel degelijk voor een geest van belang, is het wel degelijk ook uw zaak, hiervan kennis te nemen. U moet wel degelijk begrijpen wat er aan de hand is. Dit is zowel voor een begrip voor uw eigen reacties als voor uw geestelijke ontwikkeling van werkelijk belang.

Wij kunnen het probleem natuurlijk aanspreken als een communicatiestoornis. Een mooi woord. De mensen communiceren wel met elkaar, maar willen elkaar niet begrijpen. Het is altijd weer zo dat men uitgaat van het standpunt dat, zo je maar duidelijk genoeg bent, de ander begrip voor je op zal moeten brengen. En juist dit gebeurt zelden of nooit. Het is niet zo dat de econoom, wanneer hij in duidelijke woorden heeft gezegd wat hij bedoelt, daarmee ook bereikt heeft dat men inziet dat hij gelijk heeft. Pas wanneer hij uitgaat van de emoties, de denkbeelden, het spraakgebruik en dergelijke, zoals die in de mensen leven, kan hij duidelijk maken dat zijn plan niet zonder meer een abstracte dwaasheid is. Heeft hij dit bereikt, dan is veel volbracht, want dan kunnen de mensen met hem mee gaan denken.

Dit geldt overigens voor eenieder. Maar het lijkt erop dat maar weinigen, die zich onder de wijzen rekenen, er aardigheid in hebben verstaan te worden. Zoals menige arts zich verschanst achter een soort medisch abacadabra. Men hanteert vele termen, die op zijn minst misleidend zijn, en men heeft een eigen manier van stellen. Ik vraag mij af of men beseft dat men hierdoor een patient ook een werkelijk inzicht in zijn eigen toestand en situatie onthoudt. Zelfs wanneer een wijze een leek iets duidelijk schijnt te willen maken, valt hij nog terug op zijn eigen denkwijze en eigen vaktermen. Soms geeft men zich de moeite in het Nederlands te vertalen wat men zegt. Maar het blijft voor de buitenstaander een soort geheimtaal, die betekenissen doet vermoeden, zonder deze werkelijk tot uiting te brengen.

Ook elders treffen wij iets dergelijks. Neem de sien, de underground. Ook hier treffen wij mensen met een eigen taaltje. Deze jongeren mogen dan klagen over het wanbegrip van ouderen, maar zouden moeten begrijpen dat je om begrepen te worden ook een voor anderen verstaanbare taal dient te spreken. De meesten van hen doen dit echter niet. Zij hebben zich een eigen jargon opgebouwd, hanteren eigen begrippen, die mogelijk zeer aanvaardbaar zijn in al hun progressiviteit, maar blijken niet in staat dezen begrijpelijk aan anderen over te dragen. Hierdoor worden zij voor hun gevoel tot een miskende minderheid, wat in hen dezelfde fascistische neigingen doet ontstaan, die wij reeds eerder elders bespraken. Daarnaast lijden zij aan wanhoopsgevoelens, het gevoel van: zouden wij hier ooit tegenop kunnen, zouden wij ooit werkelijk iets kunnen bereiken? Want bij hen, zoals bij vele anderen, heersen deze gevoelens. En dit is voor de mens emotioneel, mentaal en geestelijk, niet bepaald gunstig.

Wat ons brengt tot de huidige situatie, waarover ik ook iets wil zeggen: Wij hebben de komende drie jaren te rekenen met de revolte van Jan met de pet tegen de wijzen. Een revolte die niet gericht is tegen bepaalde dingen, maar eerder een onlust is, die nu eens aan de hand van deze, dan weer aan de hand van gene aanleiding, tot kristallisatie komt. De grote vraag hierbij is of er mensen zullen zijn, die in staat zijn kennis aan anderen over te dragen en inhoud aan begrippen te geven, zodat de massa niet alles kapot zal maken. Want iedereen heeft wel zijn argumenten, maar die blijken uiteindelijk vaak van minder belang te zijn. Het is bijvoorbeeld niet belangrijk dat een mens regelmatig in een kerk zit. Wel is het belangrijk dat hij, hoe dan ook, iets vindt wat voor hem aan het leven inhoud geeft. Je kunt er in dit verband over spreken of religie nu een projectie van de mens is of niet - in vele gevallen zal zij dit inderdaad zijn - maar het belangrijke is dat de mens gelukkig leeft. Dit is veel belangrijker dan de waarheid. Het is veel belangrijker dat de mens zich een klimaat vindt, waarin hij geestelijk, mentaal en lichamelijk kan ontwikkelen dan dat hij de ideële wetenschappelijke juiste en ware wijze van leven en denken vindt.

Denk in dit verband maar eens aan mensen die op dieet leven - niet omdat het voor hen noodzakelijk is, maar omdat zij menen dat dit gezonder is. Dezen zetten vaak alle zuur en bitter, dat zij zo consumeren, om in een mentaal gif, dat zij voortdurend hun medemensen tegemoet stralen. Vaak zie je dat mensen, die om de een of andere reden proberen religieus zuiver, wetenschappelijk logisch, en dergelijke te denken, zich op een mentaal dieet zetten. Ook hen ontbreekt dan iets. Zij zien in anderen dingen en mogelijkheden, die zij alleen zouden kunnen verkrijgen, wanneer zij zich zouden verwaardigen van hun eigen stellingen en normen af te stappen en dat kunnen zij niet. Het gevolg is dat zij zich zeer agressief gaan gedragen. Zodat zij feitelijk uit nijd en niet, zoals zij zelf verklaren, uit rechtzinnigheid of redelijkheid voortdurend anderen aanvallen en pesten.

Er zijn vele verhalen in omloop, die dit kunnen illustreren. Ik haal er slechts één aan: Een betrekkelijk jonge dominee legde steeds weer de nadruk op de stelling dat geslachtelijk verkeer alleen ten doel had nageslacht voort te brengen. Waar dit niet het doel was, had men zich maar te onthouden. Deze man was, zelfs in zijn tijd, in dit opzicht erg extreem. Later bleek dat de man door een schok op zijn 22e jaar impotent was geworden. Hij had door zijn houding kennelijk getracht eigen fout te sublimeren, maar gelijktijdig hierdoor het leven van heel wat gelovigen vergiftigd. Dergelijke dingen komen ook nu nog voor, in politiek, kerk en bedrijfsleven, het komt voor op elk vlak waarop maar mensen met elkaar in contact kunnen komen. Daarom dient men zoveel mogelijk terug te keren tot persoonlijk begrip. Indien de gelovigen begrepen hadden wat de dominee in seksualiteit zo zeer stak, hadden zij meer van zijn preken opgestoken en hadden zij er minder onder geleden.

Wanneer de mensen van vandaag zouden begrijpen wat de politici in feite beweegt, zouden zij meer begrip hebben voor hun bestrevingen, meer inhoud vinden in hun schijnbaar zinloos gebral en daarnaast, omdat men hen als mensen begrijpt, ook tot een meer nuttige bezigheid kunnen brengen. Want ook politici kunnen vaak nuttig zijn. Het nut op het ogenblik lijkt mij hoofdzakelijk dat van een rem te zijn. Wanneer weer eens een kabinet op hol dreigt te slaan, fungeert het parlement als een rem, die vaak kan voorkomen dat zij er helemaal vandoor gaan. Ofschoon een deel van het volk iets dergelijks misschien wel graag zou zien, omdat men hen dan niet zo snel meer terug hoopt te zien.

Ik vat mijn betoog samen: Gebrek aan begrip voor de mens en de neiging menselijke waarden tot abstracties om te vormen hebben in deze dagen zeer grote verdeeldheden tot stand gebracht. Juist hierdoor zullen groepen, die zich - op welke wijze dan ook - machteloos of minderwaardig gevoelen, geneigd zijn tot de poging anderen door terreur aan zich te onderwerpen. De werkelijke mentale, morele en geestelijke ontwikkeling in de mens, een rijpingsproces, een volwassen worden, wordt hierdoor tegengehouden. Hierdoor zullen de mensen zowel geestelijk als anderszins, van de toestand vele nadelen kunnen ondervinden.

Een laatste punt: Door de eenzijdigheid der bestrevingen van vele groepen, die op zich niet kwaadwillend zijn, ontstaat zoveel kwaad dat strijd in uw wereld steeds meer onvermijdelijk schijnt te worden. Men dient te beseffen dat een dergelijke strijd de ondergang van een groot aantal nu bereikte menselijke waarden met zich zou brengen. En dit is mijn betoog over Jan met de pet en de wijzen die menen alles beter te weten. Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben dat in wezen en denken met elkaar verwante mensen op deze wereld elkander tot vijanden maken, omdat zij elkaar niet kunnen en willen begrijpen. Ik hoop mede duidelijk gemaakt te hebben dat de benadering van elke mens er dus een dient te zijn, die uitgaat van een zo groot mogelijk begrip voor iedereen, omdat eerst vanuit een dergelijk wederkerig begrip, ondanks alle bestaande verschillen, een werkelijke samenwerking tussen de mensen kan ontstaan. Indien u commentaar hebt, is dit nu welkom.

Vraag: Er is van overheidswege toch een neiging om de kloof door gebruik van moderne communicatiemiddelen enzovoorts te dempen?

Antwoord: Men wil eenieder onderrichten. Maar u vergeet één ding: een leek, die gedeeltelijk is voorgelicht, maakt vaak de grootste stomiteiten, omdat hij zich deskundig acht en zich daardoor gerechtigd acht zich niet in het wezen van andersdenkenden of deskundigen te verdiepen. Dit vergroot eerder het gevaar voor strijd. De voorlichting die men geeft, is verder gebaseerd op het denkbeeld dat men dan maar moet willen leren. Maar Jan met de pet wil niet leren, maar leven en spelen, zodat hij alleen iets zal leren wanneer het voldoende ludieke elementen bevat. Is dit voldoende? Ik wil nog opmerken dat deskundigen vaak het gevoel hebben dat zij hun kennis en kunde ontwaarden wanneer zij deze op een meer speelse wijze presenteren. Dit is een van de grote moeilijkheden op dit terrein.

Vraag: Groepen die op organisatorisch gebied werkzaam willen zijn, zullen hierdoor ontmoedigd worden. Zijn er geen andere perspectieven?

Antwoord: Zeer zeker. Maar dan zullen organisatoren moeten gaan beseffen dat het leven niet bestaat dankzij de organisatie, maar de organisatie dankzij het leven. Bij de opbouw van een organisatie is men geneigd deze als uitgangspunt en als doel gelijktijdig te stellen. Men zou tot de mens zelf terug moeten keren. De neiging bijvoorbeeld om alles in perfectie te regelen is in zich dwaasheid. Juist wanneer men de vrijheid groter maakt en daarmee ook de eigen aansprakelijkheid en oplettenheid van eenieder, zal men vaak betere resultaten kunnen boeken. Wanneer je mensen tot operatiefhebbers wilt maken, moet je niet de opera subsidiëren, maar de mensen leren zelf te zingen en met liedjes verhalen te vertellen. Zodra de mensen zelf iets dergelijks doen en leuk vinden, blijkt hun belangstelling voor het muzikale drama veel groter te worden. Organiseren kan veel goeds tot stand brengen, wanneer men bereid is tot de grootste eenvoud terug te keren. Maar men meent verkeerdelijk, dat men de inhoud van mensen kan veranderen door er een ander stempel op te zetten. En dat is zeker niet waar. Stempels en pretenties hebben geen zin, tenzij zij de werkelijke inhoud weergeven.

Vraag: Denkt u dat de mensen beter zullen worden, wanneer men hen meer leert?

Antwoord: Je zou de mensen moeten leren elkaar beter te begrijpen. Kennis zonder meer maakt weinig verschil. Ik meen dat de praktische bruikbaarheid en het praktische gebruik van kennis belangrijker is dan het ontstaan van een afgerond geheel van kennis, dat door een leerproces zou kunnen ontstaan. Kennis kan volgens mij de mens wel beter maken, maar dan moet de overdracht daarvan geheel zijn gericht op de persoonlijkheid, het leervermogen en de behoeften van degenen, die men met de leerinhoud confronteert. Ik meen dat men, door een maximum aan begrip bij een minimum aan parate kennis, reeds een maximum aan mogelijkheden zal kunnen scheppen. Ik meen echter ook dat je met een minimum aan begrip en een maximum aan kennis in feite alleen maar onmogelijkheden scheidt.

Vraag: Hoe kan een revolutie tot stand komen in de door u bedoelde zin?

Antwoord: Alleen van onderaf, niet van buitenaf of van bovenuit opgelegd. Zij kan alleen voortkomen uit een wederkerig begrip tussen de eenvoudigen en degenen die in kennis wijzer zijn. Dit voert tot een verandering van gebruiken en zo ook van sociale structuur, zodat dan een leiding, wat zij ook probeert om haar reeds hol geworden macht te handhaven, op den duur niet anders kan doen dan ook de nieuwe normen aanvaarden. Want naarmate men meent meer verantwoording te dragen of meer macht te bezitten, is men minder geneigd mee te werken aan veranderingen binnen sociale of morele structuren.

Vraag: Wat zijn de mogelijkheden tot omverwerping van de ambtelijke structuur?

Antwoord: Er zijn vele mogelijkheden. Stel dat er een volkstelling is. Op het formulier vraagt men naar uw gezondheid. U zegt: 'dank u', want u blijft beleefd. Vraag: welk geloof? Antwoord: 'ik geloof dat ik het nog niet weet'. Geboren? Antwoord: 'volgens mijn moeder wel'. Kortom, men antwoordt beleefd en in feite juist op de vragen, maar niet volgens de ambtelijke bedoelingen. Men vraagt u bijvoorbeeld: heeft uw huis gebreken? Antwoord: zie uitvoerige bijlage. Wat is uw politieke overtuiging? 'Dat politiek onzin is'. Wat is uw inkomen? 'Te weinig'.

Ik geef maar een paar voorbeelden. Dat is nu het soort revolutie, dat ik bedoelde. U zult het niet doen, althans de meesten onder u nog niet. Maar u lacht erom. Wanneer de mensen leren te lachen om ambtelijke maatregelen van administratieve aard en er een spelletje van durven maken, zal de ambtelijke plechtstatigheid steeds meer plaats gaan maken voor menselijkheid, die nu wel vaak in de ambtenaar leeft, maar die hij op het ogenblik door de structuur van zijn ambt onvoldoende tot uiting kan brengen. Want men mag niet vergeten dat vele mensen zich zozeer door hun status of ambt gebonden voelen, zodat zij hierdoor hun menszijn niet voldoende tot uiting kunnen brengen. Ik besluit met de opmerking dat men steeds weer rekening zal moeten houden met het karakter, de structuur, de gebaren en zo mogelijk zelfs de voorgeschiedenis van een mens, indien men hem werkelijk wil leren begrijpen en werkelijk wil beseffen wat hij met zijn woorden en daden werkelijk tracht te zeggen. Ik dank u voor uw aandacht. Goedenavond.

Goedenavond, vrienden.

Ik heb helaas maar weinig tijd, zodat ik meen daardoor geen onderwerp meer te kunnen behandelen. Daarom zou ik, indien u geen bezwaar hebt, graag met u mijn spelletje van definitie willen spelen. Ik heb er wel een paar, bijvoorbeeld:

Kosmonaut: iemand die naar de hemel gaat zonder God te zien.

Aeronaut: iemand die wordt versneld tot hij sterretjes ziet ter ere van stars en stripes.

Astroloog: iemand die vaak vergeet dat de sterren ook kunnen liegen.

Mysticus: iemand die een innerlijke werkelijkheid beleeft en daarbij vaak vergeet dat anderen daaraan geen deelhebben.

Priester: iemand die offers pleegt te brengen aan een God, die voor die offers waarschijnlijk weinig of geen intéresse heeft.

Celibaat: het strijdpunt van een priester, waar hij vaak een punt achter zet

Maar ik zit nu wel van alles op te sommen. Het zou leuker zijn wanneer u eens een paar woorden zou geven.

Computer: een mechanisch brein, waarop een mens vaak meer vertrouwt dan op zichzelf, ofschoon hij vaak zelf meer mogelijkheden bezit dan de computer ooit zal kennen.

Volkstelling: een farce voor degenen, die naar een werkelijke kennis van mens en behoefte streven, maar gelijktijdig een administratieve maatregel, die het mogelijk maakt eenieder in zijn kraag te vatten.

Verkiezing: een schijndemocratisch proces, waardoor de mensen de illusie krijgen dat zij zelf degenen kiezen die hen later beduvelen.

Weigering: over het algemeen een proces, waarbij men neen zegt, zonder dit echter altijd zo te bedoelen. Het is afhankelijk van hetgeen men weigert. Wanneer je een meisje vraagt of je haar een zoen moogt geven, zal zij mogelijk neen zeggen. Dan is dit wel een weigering, maar deze zal niet altijd oprecht bedoeld zijn.

Een medium zonder geleidegeest: zoiets als de hal van een station, die niet kan worden afgesloten.

Kardinaal: iemand die aan zijn petje zijn waardigheid schijnt te ontleen, zonder te beseffen dat hij zelfs meer waardigheid kan bezitten wanneer hij zijn pet afzet.

Ambtenaar: iemand die het zo goed bedoelt dat hij, ondanks alle regels, nog wel eens iets goeds doet ook.

Medicus: iemand die hoopt je beter te kunnen maken en met zekerheid beweert dit te zullen doen.

Dominee: iemand, die pretendeert Gods woord te spreken, maar naarmate hij meer denkt Gods woord te spreken, ook eerder overtuigd is dat al zijn woorden woorden Gods zijn.

Kabouters: een genus homo dat zich, ondanks puntmuts en het goed gemutst zijn, vaak te theoretisch in de problemen van het maatschappelijke leven stort en daardoor vaak een

verbetering tot stand brengt, die niet in omvang overeenkomt met de woorden, die eraan gewijd worden.

Je hebt natuurlijk ook tuinkabouters: dat zijn meer wezens, die op staatslieden lijken: zij staan te pronk in de tuin en zolang zij nu maar op hun plaats blijven en goed in de verf zitten, vindt eenieder hen mooi.

Een minister: iemand die tot uitvoer brengt wat zijn ambtenaren voor hem besloten hebben, dit verdedigende met grote kluiten die hij in het riet werpt.

Karnaval: Het ogenblik dat een mens zijn eigen persoonlijkheid naar voren durft te brengen, omdat hij over een masker beschikt, waarachter hij zich kan verschuilen.

Jan met de pet: een van de verstandigste soorten onder de mensen, daar deze niet zijn gevoelens pleegt uit te schakelen ter wille van een wetenschap, die hij nog niet volledig beheerst.

Uitbrander: iets wat u krijgt wanneer u iets doet of meer nog, zegt, dat volgens een ander niet goed is. In feite dus de nabrander van een opmerking, waardoor deze meer vaart krijgt; althans in de reacties volgens andermans temperament.

Temperament: over het algemeen dat deel van je karakter, dat met je wegloopt op het ogenblik dat je dacht beheerst te weten, hoe de zaken zouden verlopen.

Inzicht: iets, wat men, indien men het wil verwerven, dient te zoeken in anderen, maar helaas meestal meent te bezitten op het ogenblik, dat men geen rekening met anderen meer houdt.

Uitzicht: datgene, wat men een flatbewoner in deze tijd belooft, maar wat slechts duurt tot de gemeente klaar is met de wijzigingen in het bestemmingsplan.

Opzicht: sier. In maatschappelijk opzicht is opzicht onmaatschappelijk, omdat degene, die in de maatschappij opzicht baart om in maatschappelijk opzicht iets te bereiken, door gebrek aan inzicht meestal op een opzichtige wijze iets afzichtslijks tot stand brengt.

En nu heeft u uw kans gehad. Wat zegt u? Niks? Niks is dat wat je krijgt, wanneer je Nixon omturmt, omdraait.

Ik wil nu afsluiten. Mijn opmerkingen, zoals u bemerkt zult hebben, vormen geen werkelijke definities, maar zijn omschrijvingen van kleine delen van de werkelijkheid. Toch kun je uit de omschrijving van een klein deel van een werkelijkheid vaak meer omtrent die werkelijkheid leren en zo er beter mee leren leven dan door alle ernstige pogingen om steeds het geheel te overzien. Iemand die in zich steeds weer blijft streven naar de overzichtelijkheid van alle aspecten van het leven, zal ontdekken dat hij door zijn streven naar een overzicht, vaak alle inzicht in de werkelijkheid van het leven verliest.

Een mens zal echter zo goed mogelijk moeten leven. Voor de een moet het leven logisch zijn - wat het nooit is -, een ander wil het eerder esoterisch beleven - wat zelden lukt -, maar je kunt het ook menselijk trachten te zien. En dit laatste lukt altijd wel. Een mens die geheel logisch probeert te leven, vergeet in zich steeds weer de onlogische benadering te erkennen, die hij ook ten aanzien van de logica vanuit zich steeds hanteert. Iemand die geheel esoterisch probeert te leven, zoekt zichzelf, maar bedenkt niet dat hij ook in zich steeds weer de wereld terug zal vinden, zodat hij uiteindelijk toch met die wereld zal moeten leven. Hij die gewoon als mens wil leven, beseft alras dat hij gelijktijdig een deel van een groter geheel is en een individu, een persoonlijkheid. Hij leert zo zichzelf waar te maken zonder zijn aandeel in dit geheel te verliezen. Doe ik dit op de juiste wijze, dan blijkt dat ik zelf veel plezier beleef aan alles wat ook voor het geheel nuttig is.

Ik sluit met een raad voor deze tijd: krop niet te veel dingen op; gooi het er maar liever uit, maar let er dan wel op, waar en hoe uw woorden terecht zullen komen. Overall waar je bent in deze tijd kun je waarheid vinden. Maar indien je de verklaringen die anderen ervoor geven, zonder meer aanvaardt, vind je eerder dwaasheid. Bewaar dus uw humeur, gebruik uw hersens en laat u niet meeslepen door anderen, want anders komt u verkeerd uit. Vergeet niet dat de impulsen van anderen en hun rationalisaties daarvan in deze dagen het grootste gevaar voor uw humeur en uw geluk kunnen vormen.

Ten laatste een raad voor de komende drie weken: maak u niet druk, mensen, anderen doen dit ai voor u. Met andere woorden: houd je kalm, want anderen zijn al genoeg van streek. Of om het nog eenvoudiger te zeggen: kijk uit wat je doet, want velen gebruiken in de komende dagen hun ogen en hun hersenen niet, daar zij gedreven worden door impulsen en tendenzen, die zij ondergaan, maar niet zelf kunnen begrijpen.

Ik wens u allen verder een prettige en goedenavond.

d.d. 22 januari 1971